

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. จดหมายเหตุการปรับปรุงศาลหลักเมืองกรุงเทพมหานครพุทธศักราช 2525-

2529. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, 2531 .

ดำรงราชานุภาพ. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา. ตำนานละครโอเปร่า. ธนบุรี :
ป.พิศนาคะการพิมพ์, 2507.

ธีรยุทธ ชวงศรี. "ละครชาวไทย ทำไมต้องบอกบท" ภาษาและวรรณคดีไทย เมษายน 2527.

สุนนมาลัย นิมเนตน์พันธ์. การละครไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชจำกัด,
2522.

องค์การคำครุสภา. พจนานุกรมนักเรียน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว. 2533.

สัมภาษณ์

กาหลง พลูปิ่น . ผู้แสดงคณะดาหัวน. สัมภาษณ์, 10 ตุลาคม 2536.

นางเยาว์ ตรีชัยยุทธ. หัวหน้าคณะนางเฮว่นาฏศิลป์. สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2536.

บงกช โพธิ์ทอง. ข้าราชการงานเครื่องแต่งกาย แผนกนาฏศิลป์ กองการสังคีต กรมศิลปากร.
สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2536.

โพรย สุนทรสินธุ์. นักดนตรีคณะไทยคีรี. สัมภาษณ์, 20 ตุลาคม 2536.

พุทธ งามละม้าย. พันเอก. ผู้ช่วยหัวหน้าสำนักงานกิจการศาลหลักเมือง. สัมภาษณ์, 17 พฤศจิกายน
2537.

มณฑิธร ทวีชัยศิริ. ผู้แสดงคณะนางเฮว่นาฏศิลป์. สัมภาษณ์, 21 สิงหาคม 2536.

รจรินทร์ โพธิ์ทอง. ผู้แสดงคณะไทยคีรี. สัมภาษณ์, 21 ธันวาคม 2536.

สมนึก พิรุณวงศ์. นักดนตรีคณะวันดีนาฏศิลป์. สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2537.

สละ มังกรคนธ์. ผู้แสดงคณะไทยคีรี. สัมภาษณ์, 22 ตุลาคม 2535.

สาอานงค์ เกษรกุล. ผู้แสดงคณะไทยคีรี. สัมภาษณ์, 20 ตุลาคม 2535.

สุรัตนา เตียววิเศษ. ผู้แสดงคณะไทยคีรี. สัมภาษณ์, 20 ตุลาคม 2535.

สุริยณ ประโทนเทพ. ผู้แสดงคณะดาหัวน. สัมภาษณ์, 20 ตุลาคม 2536.

เสน่ห์ แก้วนิคม. ผู้แสดงคณะไทยคีรี. สัมภาษณ์, 15 ธันวาคม 2536.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

ประวัติและความสำคัญของศาลเจ้าหลักเมืองกรุงเทพมหานคร

การสถาปนาศาลหลักเมือง

ตามที่พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค) บันทึกไว้ว่า "เมื่อพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหাজักรับรมณาด พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นปฐมกษัตริย์แห่งพระบรมราชวงศ์จักรี เป็นเวลาที่การศึกสงครามทั้งปวงซึ่งติดพันมาตลอด รัชสมัยแห่งสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้สงบลง จึงทรงพระราชดำริว่าเมืองธนบุรีนั้นฝั่ง ฝักตะวันออกเป็นชัยภูมิดีกว่าฝักตะวันตก เพราะเป็นที่แหลม มีลำแม่น้ำเป็นขอบเขตอยู่กว่าครึ่งถ้าตั้งพระนครข้างฝั่งตะวันออก แม้ข้าศึกยกมาตีถึงท่านพระนครก็จะต่อสู้ป้องกันได้ง่ายกว่าอยู่ข้างตะวันตก ฝั่งตะวันออกนั้นเลี้ยแต่เป็นที่ลุ่ม สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงได้ตั้งอยู่ฝั่งตะวันตก ซึ่งเป็นที่ดอน แต่ก็เป็นที่คั่งน้ำ เขาทรุดพังอยู่เสมอไม่ถาวร พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหাজักรับรมณาด พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาธรรมมาธิการกับพระยาวิจิตรนาวิ เป็นแม่กองคุมช่างและไพร่ ไปวัดกษัตริย์สร้างพระนครใหม่ ข้างฝั่งตะวันออก และได้ตั้งนิชยกลเสาหลักเมือง เมื่อ ๗ วันอาทิตย์ เดือนหก ขึ้นสิบค่ำ ตรงกับวันที่ 21 เมษายน นุศศักราช 2325 ฤกษ์เวลาอรุณแล้ว 54 นาที ชัยภูมิที่ตั้งหลักเมืองนั้นอยู่ประมาณใจกลางของพระนครใหม่ ซึ่งมีอาณาบริเวณจากริมแม่น้ำเจ้าพระยาไปจรดคลองรอบกรุง คือ คลองบางลำภูไปจนถึงคลองโอ่งอ่างในปัจจุบัน และได้พระราชทานนามพระนครใหม่ว่า "กรุงรัตนโกสินทร์อโยธยา" หรือเรียกกันต่อมาว่า "กรุงเทพมหานคร"

นิชยกลหลักเมืองนั้นแบ่งได้เป็น 3 ขั้นตอน คือ นิธิจาริกดวงชะตาพระนคร
 นิธิบรรจดวงชะตาพระนครในหลักเมือง และนิชยกลเสาหลักเมือง

พิธีจาริกดวงชะตาพระนคร เมื่อโหรผูกดวงชะตาพระนครขึ้นแล้ว จะได้กำหนด
ฤกษ์ประกอบพิธีจาริกชะตาพระนครลงในแผ่นทองคำ (บางตำราว่าให้จาริกลงในแผ่นเงิน
และแผ่นทองแดงด้วย) ซึ่งมีขนาดกว้าง 12 นิ้ว รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสแต่ให้บริสุทธิไม่มีรอยแตก
พิธีนี้กระทำในพระอุโบสถ ขณะจาริกพระสงฆ์ได้เจริญชัยมงคลคาถา ชาวพนักงานประโคม
ฆ้องชัยสังข์แตรดุริยางค์ และตั้งเครื่องสังเวชบายศรีตอง 5 ชั้น 1 สำหรับ พร้อมรูปเทียน
เงินทองและเครื่องกระยาบวชแป้งหอมน้ำมันหอมสำหรับเจิมแผ่นดวงชะตาพระนคร

พิธีบรรจุดวงชะตาพระนครในหลักเมือง ครึ่งก่อนถึงฤกษ์บรรจุ 3 วัน ให้ตั้ง
โรงพิธี มีศาลท้าวจตุโลกบาล 4 ทิศ ศาลพระอินทร์อยู่กลางอีก 1 ศาล รวม 5 ศาล ตั้ง
เครื่องสังเวช บายศรี พร้อมเครื่องกระยาบวชแต่ละศาลพระสงฆ์สวดพระปริตจตุโลกาวาร
และนครฐานปริตรโหรบูชาเทวดาในเวลาเย็น ตลอดทั้ง 3 วัน ถึงวันฤกษ์ พระยา
โหราธิบดีจะได้เชิญดวงชะตาพระนครที่จาริกไว้แล้วนั้น เข้าบรรจุในยอดหลักเมืองแล้วติด
รูปเทวดาตรีภักดิ์ ขณะนั้นชาวพนักงานประโคมฆ้องชัยสังข์แตรดุริยางค์ พระสงฆ์เจริญชัย
มงคลคาถายิ่งปืนใหญ่ทั้ง 4 ทิศ เสร็จแล้วเวียนเทียนสมโภชน์หลักเมือง จากนั้นพระยา
โหราธิบดีประกาศเชิญเทวดาเข้าสถิตในเทวรูปบนยอดหลักเมือง

พิธียกเสาหลักเมือง ให้ตั้งพิธี ณ บริเวณที่ฝังเสาหลักเมือง ขุดหลุมลึก 79
นิ้ว เป็นรูปสี่เหลี่ยม เหลี่ยมละ 6 นิ้ว (บางตำราว่าเหลี่ยมละ 10 นิ้ว) จัดเตรียม
แผ่นศิลาหนึ่งแผ่น จาริกยันต์โล่สมงคลสำหรับรองเสาหลักเมือง แผ่นเงิน 2 แผ่น หนึ่ง
แผ่นละ 1 บาท จาริกยันต์ระไตรลรณาคมน์ สำหรับปิดที่ปลายเสาหลักเมือง แล้วขุดดินใน
พระนครจากทิศทั้งสี่นั้นเป็นก้อนเท่าผลมะตูม สมมติเป็นดิน น้ำ ลม ไฟ ที่มุมรอบปริมณฑลพิธี
หลุมหลักเมือง ตั้งศาลท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4 ทิศ ขึ้น 4 ศาล และศาลพระอินทร์ 1 ศาล
ตั้งไว้ท่ามกลาง ปลูกโรงพิธีนราห่มสำหรับบูชาเทวรูป ครึ่งก่อนวันฤกษ์ 3 วัน นิมนต์พระ
สงฆ์พระปริตรจตุโลกาวารและนครฐานปริตรทั้งกลางวัน กลางคืนที่ศาลทั้ง 5 ศาล ตั้งบาย
ศรีตองพร้อมรูปเทียน เครื่องกระยาบวช โหรบูชาเทวดาเวลาเย็น ตลอดทั้ง 3 วัน วันที่
4 อันเป็นกำหนดฤกษ์ ตั้งบายศรีแก้วทองเงินบูชาพระฤกษ์ ตั้งบายศรีและเครื่องสังเวชที่

กาลทั้ง 5 คาลแล้วเชิญเสนาหลักเมือง แผ่นศิลา บาตรน้ำ บาตรทราย ไปยังหลุมเสนาหลักเมือง โหรัสายยืนถือก้อนดินคนละก้อนอยู่ที่ปากหลุมทั้งสี่ทิศครั้งถึงเวลาฤกษ์ โหรัสายยืนบ่าหน้าสี่ทิศต่าง ๆ ทิศทิศเริ่มที่ทิศตะวันออก ทิศใต้ ทิศตะวันตก และทิศเหนือตามลำดับแล้วประกาศเป็นอุทิศเทพ สั่งพรถามว่าท่านคือสิ่งใดทิศทิศ

โหรัสายถือทิศตะวันออก ตอบว่า ถือก้อนดินก้อนนี้คือ อาโปธาตุมหาวิฆเน อัมมิคุณให้พระนครนี้บริบูรณ์ด้วยความนิคมเช่นที่ประชุมประชาชนลพนาหะ ตั้งแต่ต้นจนวสาน (แต่บางตำราว่ามีคุณให้ธัญญาหารนิชผลทั้งปวงให้ผลผลงานบริบูรณ์ทั้งนั้นภูมิภาคในพระราชอาณาเขต

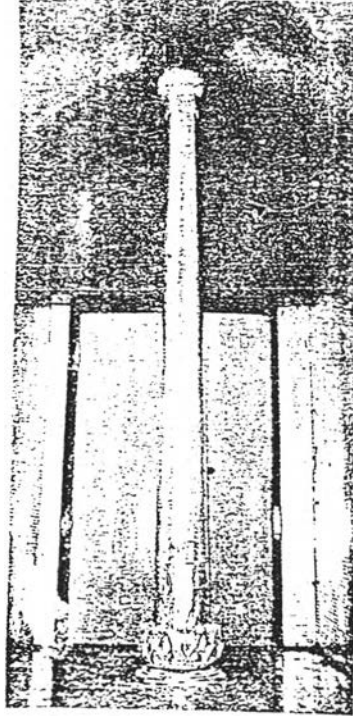
โหรัสายถือทิศใต้ ตอบว่า ถือก้อนดินก้อนนี้คือ อาโปธาตุมหาวิฆเน อัมมิคุณให้พระมหากษัตริย์ เสนามาตย์ราชบุตรทั้งหลายเจริญอายุวรรณะสุขนผลสิริสวัสดิมงคลทั้งปวง (แต่บางตำราว่ามีคุณให้ฝนให้ตกตกตามฤดูกาลเป็นอุปการะแก่สรรพสิ่งธัญญาหาร และนิชผลสรรพจักรชาติให้บริบูรณ์ทั้งนั้นภูมิภาคในพระราชอาณาเขต

โหรัสายถือทิศตะวันตก ตอบว่า ถือก้อนดินก้อนนี้คือ วาโยธาตุลงการวิฆเน อัมมิคุณให้โยธาทหารทั้งปวงแก้วกล้า มีเตชานุภาพปราบอธิราชไพรีให้ปราชัยไม่มาย่ำยี่หัวในอาณาเขต

โหรัสายถือทิศเหนือ ตอบว่า ถือก้อนดินก้อนนี้คือ วาโยธาตุลงการวิฆเน อัมมิคุณให้พระนครเจริญโภคสมบัติธนะธัญญาหารกสิกรรมวานิชยกรรมต่าง ๆ (แต่บางตำราว่ามีคุณให้พ่อค้าวาณิชในนานาประเทศให้นำสรรพวัตถุสิ่งของเครื่องอุปโภคบริโภค สำหรับพระนครให้บริบูรณ์ทั่วทั้งพระราชอาณาเขต)

แล้วโหรัสายทั้งสี่ทั้งก้อนดินลงในหลุมตามลำดับกัน ครั้นแล้วจึงวางแผ่นศิลาลงบนก้อนดิน กลบดินกระทุ้งให้แน่น ห้ามมิให้กลบด้วยเท้า ขณะนั้นชาวพนักงานประโคมฆ้องชัยสังข์แตรดุริยางค์ ยิงปืนใหญ่ทั้งสี่ทิศปรีชาไปรยทราย ผู้ผ้าสีหมนุทำขวัญเสนาหลักเมือง แล้ว

เชิญแผ่นดินจารึกยันต์ ปิดที่ปลายหลักและต้นหลักบนดินเจิมแป้งหอมห้อยนางดอกไม้ จากนั้น
โหรประกาศเชิญเทวดาให้เข้าสถิตในหลักเมือง เป็นเสร็จพิธี

เสาหลักเมืองในรัชกาลที่ 1

หลักเมืองครั้งรัชกาลที่ 1 นั้น ตามเอกสารโบราณกล่าวว่าลักษณะเป็นเสาไม้
ชัยพฤกษ์ มีไม้แก่นจันทร์ประกบนอก สูง 187 นิ้ว ลงรักปิดทอง ยอดเสารูปบัวตูม ภาย
ในกลวงเป็นช่องสำหรับบรรจุดวงชาตากรุงเทพมหานคร ความสูงของเสานั้นจากพื้นดินขึ้น
มา 108 นิ้ว ฝังลึกลงไปในดิน 78 นิ้ว แต่เมื่อสอบวัดดูในปัจจุบัน ปรากฏว่าลำเสา
มีความสูง 4.160 เมตร เส้นผ่าศูนย์กลางวัดที่โคนเสา 29 เซนติเมตร

สำหรับศาลที่ประดิษฐานหลักเมืองนั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเป็น
ศาลาเครื่องไม้หลังคามุงกระเบื้อง

ศาลหลักเมืองกรุงเทพมหานคร ในสมัยรัชกาลที่ 4

เมื่อสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงพระราชดำริ
โปรดเกล้าฯ ให้สร้างเสาลหลักเมืองต้นใหม่ขึ้น เนื่องจากทรงเห็นว่า เสาลหลักเมืองต้น
เดิมที่สร้างไว้ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 นั้น ได้ชำรุดไปตามกาลเวลา ทั้งตัวศาลก็ไม่งาม
เท่าที่ควร และโปรดเกล้าฯ ให้ผูกดวงชะตาพระนครขึ้นใหม่ให้ต้องตามดวงพระราชสมภพ
เพื่อประโยชน์ของประเทศชาติและประชาชน

การสร้างเสาลหลักเมืองต้นใหม่ ได้เริ่มในปักษ์ศักราช 2395 ลักษณะแผ่นเสาล
ไม้สักเป็นแกนอยู่ภายใน ประดับด้วยไม้ชัยนฤกษ์ 6 แผ่น กว้างแผ่นละ 8 นิ้ว ยอดเม็ดทรง
บิณฑ์ เมื่อสอบวัดดูในปัจจุบันตัวเสาลสูง 5.035 เมตร หรือ 201.4 นิ้ว เส้นผ่าศูนย์กลาง
วัดที่โคนเสาล 47 เซนติเมตร หรือ 18.8 นิ้ว ทรงเสาลอวบกว่าเสาลหลักเมืองต้นเดิม

ในครั้งนั้นได้ทำการปรับปรุง ศาลที่ประดิษฐานพระหลักเมือง เป็นอาคารจตุรมุข ยอดปราสาท ก่ออิฐปูนฉาบสีขาว ตามแบบอย่างศาลพระกาน้ำที่พระนครศรีอยุธยา ครั้นสร้างศาลเสร็จเรียบร้อย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เชิญแผ่นทองคำจารึกกลาง ศาลาพระนครเข้าบรรจุที่ยอดเสาหลักเมืองแล้วประกอบพิธีบวงสรวงเชิญพระหลักเมืองเข้าประดิษฐานในรูปเทวสถานยอดหลักเมืองต้นใหม่ จากนั้นจึงมีการฉลองสมโภชเป็นการใหญ่ ส่วนหลักเมืองต้นเดิมนั้น โปรดให้เชิญขึ้นจากหลุม ตั้งฝังไว้ในศาลาใกล้กับหลักเมืองต้นใหม่

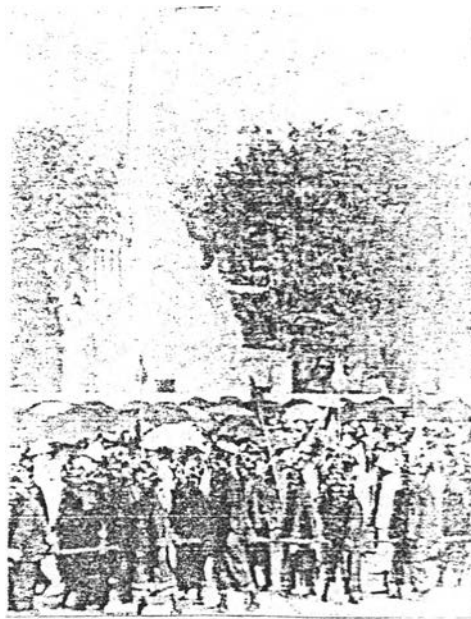
ศาลหลักเมืองกรุงเทพมหานคร ในรัชกาลที่ 5

ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในพุทธศักราช 2411 โดยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งบรมราชวงศ์จักรี นอกจากจะทรงประกอบพิธีตามโบราณราชประเพณีแล้ว ในวันอาทิตย์ที่ 8 พฤศจิกายน อันตรงกับวันแรม 9 ค่ำ เดือน 12 ได้ทรงพระราชอุทิศเครื่องพลีกรรม ให้เจ้านักงานเชิญไปบวงสรวงเทวดา ณ เทวสถานที่ต่าง ๆ 15 แห่ง อันรวมถึงเทพารักษ์หลักเมือง พระเสื้อเมือง พระทรงเมือง พระกาน้ำไชยศรี เจ้าเจตคุปต์

ครั้นในปีพุทธศักราช 2425 กรุงเทพมหานครได้ประดิษฐานมาครบ 100 ปี พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดงานสมโภชพระนครครบ 100 ปี และได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเป็นครั้งใหญ่ โดยให้นิมิตต์พระสงฆ์เจริญพระพุทธรูป มีการบวงสรวงเทพยดาตามสถานที่สำคัญ ๆ ในกรุงเทพมหานครทุกแห่ง

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงปรับปรุงพระนครครั้งใหญ่ มีการสร้างสถานที่ราชการและตัดขยายถนนเพิ่ม จึงเป็นเหตุให้ต้องรื้อศาลพระเสื้อเมือง ศาลพระทรงเมือง ศาลพระกาน้ำไชยศรี ศาลเจ้าเจตคุปต์

และศาลเจ้าหอกลอง แล้วเชิญเทวรูปเหล่านั้นมาประดิษฐานรวมกันไว้ในศาลหลักเมือง

ศาลหลักเมือง ภาพถ่ายครั้งรัชกาลที่ 6 งานถวายพระเพลิงพระบรมศพ
พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ศาลหลักเมืองกรุงเทพมหานคร ในรัชกาลที่ 6

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้า
อยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงวังสืบสวนถึงรูปเทพารักษ์สำคัญสำหรับพระ

นคร ซึ่งเดิมประดิษฐานอยู่ในศาลหน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามว่า หลังจากเรือศาลเหล่านี้
นั้นแล้ว เทวรูปไปอยู่ที่ใดซึ่งเจ้าพระยาธรรมธาดา (หม่อมราชวงศ์ป้อม มาลากุล) เสนาบดี
กระทรวงวังขณะนั้น ได้มอบให้พระยานจนปรีชา (หม่อมราชวงศ์ สำเร็จ อิศรศักดิ์) ไปตรวจสอบ
สอบ ซึ่งมีหนังสือแจ้งผลการตรวจสอบต่อเสนาบดีกระทรวงวัง ลงวันที่ 11 กันยายน
พุทธศักราช 2462 ว่าพบเทพารักษ์สำคัญสำหรับพระนครได้ ย้ายมารวมอยู่ที่ศาลหลักเมือง
และเห็นเพียงรูปเทวดาที่มีลักษณะเดียวกับเทวดาซึ่ง ติดอยู่ที่กำแพงมหาเศวตฉัตร ขนาด
ใกล้เคียงกัน ติดที่ปลายเสาใต้เมืดยอด ติดอยู่บนหลักเมือง นอกจากนี้ยังมีหลักอีกหลักหนึ่ง
ฝังอยู่ในศาลด้วย ทั้งนี้ในคำรายงานยัง .ปรากฏถึงความละเอียดของทางราชการในการดูแล
ศาล ทั้งๆ ที่ส่วนราชการยังทำ การบวงสรวงออกนามอยู่เสมอ ซึ่งประชาชนส่วนมากยัง
นับถือ มีการกราบไหว้บวงบอนุอยู่ทุกวัน

และจากหนังสือแจ้งผลการตรวจสอบของพระยานจนปรีชาต่อเจ้าพระยาธรรมธาดา
เสนาบดีกระทรวงวังขณะนั้น ทำให้ทราบอีกว่าการดูแลศาลเป็นหน้าที่ของกระทรวงกลาโหม
มาแต่ช้านาน โดยเวรตำหนักเป็นเจ้าหน้าที่รักษาศาล แต่สมัย ร.6 กรมยกรบัตรพันบกเป็น
เจ้าหน้าที่รักษาศาลแทน

‘หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสาร ร.6 บ 12/23 เรื่องรูปเทพารักษ์สำหรับ
พระนครและรูปหลักเมือง

เสาหลักเมืองต้นปัจจุบัน เมื่อครั้งมีรูป
เทพารักษ์พระหลักเมืองติดอยู่

ศาลหลักเมืองกรุงเทพมหานคร ในรัชกาลที่ 7

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร เจ้าอยู่หัว ได้มีพระราชพิธีเฉลิมกรุงเทพมหานครอันประดิษฐานมาครบ 150 ปี เมษายน พุทธศักราช 2475 ซึ่งมีงานสมโภชหลักเมืองด้วย ในการเตรียมงานพระราชพิธีนั้น กระทรวงวังได้ตรวจสอบสภาพหลักเมืองขณะนั้น และได้ปรากฏรายละเอียดเอกสารโต้ตอบระหว่างกระทรวงวัง กระทรวงกลาโหมและผู้ที่เกี่ยวข้องซึ่งเป็นเอกสารที่เก็บรักษาไว้ในหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร โดยจะนำมากล่าวเฉพาะที่เกี่ยวข้อง ซึ่งสรุปได้ว่า ราชวรนิยมนับถือหลักเมืองอยู่มาก มีผู้นำผ้ามาห่มถวายพระหลักเมืองและนำของมาถวายเทวดา

เทวรูปประจำหลักเมืองซึ่งเคยมีติดอยู่ขณะนี้ไม่มี เพราะชำรุดมาก ทางกระทรวงกลาโหม ได้เชิญไปเพื่อทำการซ่อมแซม ภายในศาลมีเทวรูป 4 องค์ มีเจี๊วต์¹ และหลักอีกหนึ่งหลัก ภายในศาลและโคมทวด ตามไฟ จุดด้วยน้ำมันมะพร้าวเป็นเครื่องบูชา และมีตั้งเสี้ยงทวยไบบอกโชค ฉบับละ 5 สดางค์ บริเวณหน้าศาลมีผู้ขายดอกไม้ธูปเทียนสำหรับสักการะ นอกจากนี้ยังทราบว่ามีคนนำละครมาแสดงถวายด้วย

ทั้งนี้จากการตรวจสอบยังมีได้มีการปรับปรุงสิ่งใด สำหรับการสมโภชหลักเมือง ได้กระทำในวันพุธที่ 6 เมษายน พุทธศักราช 2475 ตรงกับวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 ปีวอก จัตวาศก รัตนโกสินทร์ศก 151 จุลศักราช 1294 เวลา 10 นาฬิกา 30 นาที พนักงานพระราชพิธี ตั้งบายศรีและเครื่องสังเวยที่หน้าศาลหลักเมือง พระาหมณ์เบิกแว่น พนักงานและประชาชนรับแว่นเวียนเทียนสมโภชหลักเมือง² ศาลหลักเมืองอยู่ในความปกครองของกระทรวงกลาโหมมาโดยตลอด มีกรมยกกระบัตรทหารบกเป็นเจ้าหน้าที่ดูแลศาล จนกระทั่ง พุทธศักราช 2480 กระทรวงกลาโหมได้มอบให้กรมเชื้อเพลิง ในสังกัดกระทรวงกลาโหม เป็นเจ้าหน้าที่ดูแลศาล จนถึงสงครามโลกครั้งที่ 2 กรมเชื้อเพลิงได้ยุบไป กระทรวงกลาโหมจึงมอบให้องค์ การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก ในพระบรมราชูปถัมภ์ เป็นผู้ดูแลมา ตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2491 จนถึงปัจจุบัน

¹ เจี๊วต์ [จะเหว็ด] น. รูปเทพารักษ์ที่เขียนไว้ในกระดานกิติ ขึ้นเป็นรูปหุ่นกิติ อันประดิษฐานไว้ในศาลพระภูมิหรือศาลเทพารักษ์อื่น ๆ (องค์การค้ำของคุรุสภา.

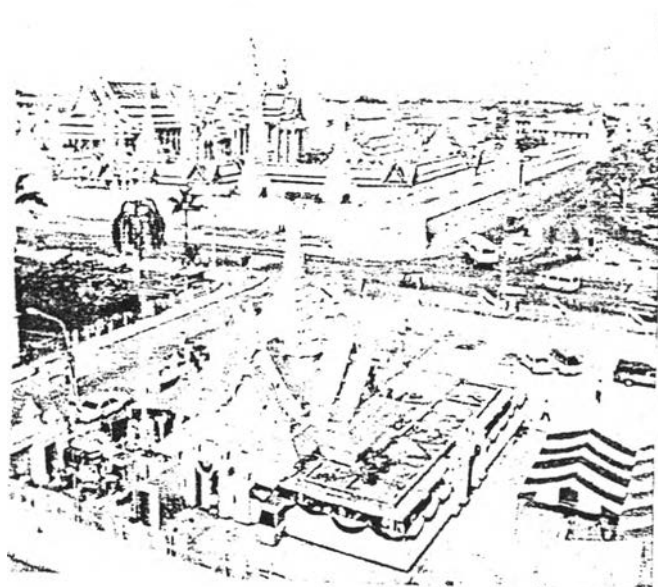
พจนานุกรมนักเขียน: กรุงเทพฯ, 2533 หน้า 113)

² ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 49 ภาค 1 พ.ศ. 2475 หน้า 180.

ศาลหลักเมืองกรุงเทพมหานคร ในรัชกาลปัจจุบัน

การบูรณะปรับปรุงศาลหลักเมืองกรุงเทพมหานครในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร รัชกาลปัจจุบัน ได้ดำเนินการดังนี้

- พุทธศักราช 2492 ได้บูรณะปรับปรุงภายในอาคารศาลหลักเมือง
- พุทธศักราช 2502 ปรับปรุงสิ่งชำรุดทรุดโทรมทั่วไป ทั้งภายใน และภายนอก และดำเนินการก่อสร้างที่แสดงละครแก่นถาวร
- พุทธศักราช 2503 องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก ได้เข้าดำเนินการจัดจำหน่ายดอกไม้ ธูปเทียน เชี่ยมซีในศาลหลักเมืองแทนวิธีการประมุขให้ผู้อื่นดำเนินการ
- พุทธศักราช 2511 ได้ดำเนินการบูรณะปรับปรุงศาลหลักเมือง และบริเวณทั้งภายในและภายนอกครั้งใหญ่ โดยองค์การเชื้อเพลิงได้รื้อตัวตึกซึ่งสร้างติดกำแพงศาลออก แล้วมอบให้จัดทำถนนโดยรอบและขยายบริเวณศาลออกไป และให้กรมศิลปากรออกแบบดัดแปลงอาคารศาลหลักเมือง ซึ่งการบูรณะปรับปรุงเริ่มในปีพุทธศักราช 2512
- พุทธศักราช 2513 องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก ได้กราบบังคมทูลเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงประกอบพิธีสังเวศสมโภชพระหลักเมือง ในวันที่ 6 เมษายน พุทธศักราช 2513

ศาลหลักเมือง หลักการบูรณะปรับปรุงในปีพุทธศักราช 2512

(ถ่ายเมื่อ 21 เมษายน 2527)

- พุทธศักราช 2518 กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานศาลหลักเมือง
- พุทธศักราช 2523 องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึกฯ มีมติให้บูรณะปรับปรุงศาลหลักเมือง เนื่องในโอกาสที่กรุงรัตนโกสินทร์จะมีอายุครบ 200 ปี ในพุทธศักราช 2525
- พุทธศักราช 2525 รัฐบาลได้จัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ รมว.มหาดไทยฯ อธิการ บรมนาถบพิตร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีสมโภชหลักเมืองและทรงบำเพ็ญพระราชกุศลวงสรวงเทพารักษ์ ณ ศาลหลักเมือง ณ วันพุธที่ 21 เมษายน พุทธศักราช 2525 เวลา 10 นาฬิกา

ทั้งนี้ได้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์ศาลหลักเมือง ให้มีอาณาบริเวณกว้างใหญ่งดงาม เป็นสง่าสมกับเป็นที่ประดิษฐานแห่งเทพารักษ์ที่รักษาพระนคร และเป็นที่เคารพสักการะ ของปวงชนชาวไทย ซึ่งนอกจากจะปรับปรุงตัวศาลให้เป็นยอดปราสาทที่มีสัดส่วนตามสถาปัตยกรรมไทยแล้ว ยังริ้วฝาดผนังศาลชั้นในเพื่อให้มองเห็นหลักเมืองโดยรอบ ประตูเข้า ศาลให้หันไปทางทิศเหนือซึ่งของเดิมหันไปทางทิศใต้ แล้วลดกำแพงแก้วให้สูงเพียง 1 เมตร นอกจากนี้ยังได้ย้ายอาคารที่ทำการ และโรงละครออก ให้มาตั้งบริเวณหน้า กรมอัยการ สร้างที่ทำการเจ้าหน้าที่และโรงละคร 2 โรง พร้อมห้องน้ำและห้องสขา

ศาลหลักเมืองในปัจจุบัน ถ่ายเมื่อ 10 สิงหาคม 2536

ความสำคัญของศาลหลักเมืองกรุงเทพฯ

พระหลักเมือง นับเป็นเทพารักษ์สำคัญสำหรับพระนครอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งรวมถึง พระเสื้อเมือง พระทรงเมือง และพระกวนไฉยครีด้วย เทพารักษ์เหล่านี้ล้วนเป็นที่เคารพนับถือของพระมหากษัตริย์และประชาชนมาแต่ครั้งโบราณกาล ว่าสามารถ อำนวยความสงบสวัสดิ์พัฒนาเมืองปกป้องอันตรายภัยพิบัติแก่ผู้เคารพบูชาได้ ในการพระราชพิธีต่าง ๆ อาทิ ประกาศแข่งน้ำ ในพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา พระราชพิธีมงคลจรดพระนังคัล พระราชพิธีสมโภชต่าง ๆ ประกาศสังเวชเวทดาเหล่านี้มีลักษณะ จะอ่านประกาศพระราชพิธีอันมีเนื้อความเชิญเทพเจ้าและเทพยดา อันเรื่องฤทธิมา ประชุมเป็นที่นิยมนานและรับเครื่องพลีกรรม แล้วจะออกนามพระสยามเทวาธิราชผู้เป็นประธานในสยามรัฐสมณฑลทั่วพระราชอาณาจักร และเทพยดาผู้บำรุงรักษากรุงเทพมหานคร คือ พระหลักเมือง พระเสื้อเมือง พระทรงเมือง และพระกวนไฉยครี ด้วยเสมอ ดังเช่น³

ประกาศอธิษฐานน้ำพระพิพัฒน์ ครั้งรามัญ มานิ่งพระบรมโพนธิสมภาร ในรัชกาลที่ 2

"ข้าแต่ฝูงเทพนิกรอมรพรหมินทร์...เสื้อเมือง ทรงเมือง หลักเมือง ผู้
เรื่องมหทธิฤทธิ คักดาเดช"

³กรมศิลปากร, จดหมายเหตุการปรับปรุงศาลหลักเมืองกรุงเทพมหานคร
พุทธศักราช 2325-2529 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก,
2531), หน้า 11

ประกาศเทวดาบรมราชาภิเษก ในรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5

"และเทพยเจ้าอภิบาลรักษามหานครราชธานี มีต้นว่าพระกาน้ำไชยศรี และพระ
เสื่อเมือง พระทรงเมือง เทพยเทพารักษ์หลักพระนคร"

ประกาศเทวดาฉลองหอพระในอภิเนาว์นิเวศน์ ในรัชกาลที่ 4

"ทั้งพระเสื่อเมือง ทรงเมือง หลักเมืองและพระกาน้ำไชยศรี อีกเทพยอันทรง
นามพระสยามเทวาธิราช ซึ่งมีอำนาจได้บริรักษ์บำรุง กรุงเทพมหานคร อมรรัตน
โกสินทร์มหินทรายุทธยา"

ประกาศพระราชพิธีราชาภิเษก ในรัชกาลที่ 5

"คือเทพเจ้าซึ่งออกนามพระสยามเทวาธิราชมีอำนาจอภิบาลการบริรักษ์บำรุง
กรุงเทพมหานครเป็นอธิปัตย์นามในสยามอัสสิเทพยดา อีกเทพยดาเจ้าอภิบาลรักษา
นพปดลมหาเสวตรฉัตรดิษฐ์ รัตนบัลลังก์ น้อยใหญ่ทั่วไปในพระบรมราชองค์นี้ ในพระ
ราชนิเวศน์บรมมหาสถาน ทั้งพระเสื่อเมือง พระทรงเมือง พระหลักเมือง พระกาน้ำ
ไชยศรี" ฯลฯ

จะเห็นได้ว่า เทพารักษ์เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งสำคัญคู่พระนคร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
พระหลักเมือง ซึ่งถือว่าเป็นหลักของพระนครโดยตรง เนื่องจากยอดของพระหลักเมืองได้
บรรจุแผ่นจารึกษาตาพระนครไว้ ตลอดจนทำพิธีต่าง ๆ เพื่ออำนวยความเจริญรุ่งเรืองต่อ
บ้านเมืองและความอยู่เย็นเป็นสุขของประชาชน ซึ่งนอกจากทางราชการจะให้ความสำคัญ
แล้ว ยังปรากฏว่าเป็นที่เคารพนับถือของประชาชนทั่วไปอย่างมาก โดยจะเห็นได้จากหนังสือ
แจ้งผลการตรวจสอบหาเทพารักษ์สำคัญสำหรับพระนครของพระยานจนปรีชา รายงาน
ต่อเจ้าพระยาธรรมาธิกรณ์เสนาบดีกระทรวงวัง ฉบับวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2462 (สมัย
รัชกาลที่ 6) ว่า....."มีการกราบไหว้บวงสรวงวันจึงกลายเป็นเจ้าคอยรับสินบน...ผ้าทรง

รูป 1 เกือบจะถึง 100 ฟัน จนแลเห็นแต่หน้าซุอยู่เท่านั้น หลักเมืองก็ห่มผ้าด้วยหลาย
 ลิบชั้น เช่นนี้เหมือนกัน”⁴

หรือจากหนังสือรายงานของพระยาเทวาธิดราช มหาเสวกตรี สทฺพระราชนิติ
 ต่อเสนาบดีกระทรวงวัง ฉบับที่ 1 สิงหาคม พ.ศ.2474 (สมัยรัชกาลที่ 7) ว่า...

“ในกาลมีตั้งเสียงทายเป็นบอกโขด...มีของถวายเทวดามากก่ายกองแต่จัดกัน
 ไว้อย่างไม่น่าชม...ความนิยมนับถือ เกล้ากรรมยังเห็นมีผู้ไปสักการบูชาเนื่อง ๆ
 ทุกครั้งทีไปเห็นว่ามีราษฎรนิยมนับถืออยู่มากทีเดียว รู้สึกพอใจแท้ ๆ”⁵

ย่อมแสดงว่าทั้งทรงราชการและประชาชนตระหนักถึงความสำคัญ และให้ความ
 เคารพนับถือเสมอมา ดังเห็นได้จาก มีการทำบูรณปฏิสังขรณ์ศาลหลักเมืองอยู่เสมอ
 ตั้งแต่สมัยราชการที่ 4 เป็นต้นมา จนกระทั่งเมื่อปี พ.ศ.2509 กระทรวงการคลังได้
 ดำเนินการขยับขยายราชพัสดุ ศาลหลักเมืองและสิ่งก่อสร้างใกล้เคียงให้เป็นที่ดินและสิ่ง

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 28.

ก่อสร้างของหลวงที่ได้รับการขึ้น^๕ ทะเขียนแล้วเพื่อทำเป็นปูชนียสถานสำหรับให้ประชาชนเข้าสักการะ และในปี พ.ศ.2518 กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานศาลหลักเมือง^๗ อันแสดงถึงความสำคัญ ตระหนักในคุณค่า สมควรที่จะได้รับการอนุรักษ์รักษาไว้เป็นสมบัติของบ้านเมืองสืบต่อไป

^๕กรมศิลปากร, จดหมายเหตุการปรับปรุงศาลหลักเมืองกรุงเทพมหานคร

พุทธศักราช 2325-2529 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, 2531), หน้า 38.

^๗เรื่องเดียวกัน, หน้า 44

๒๘. ความผิดฐาน... มีโทษจำคุก... โดยที่...
๒๙. ความผิดฐาน... มีโทษจำคุก... โดยที่...
๓๐. ความผิดฐาน... มีโทษจำคุก... โดยที่...

๓๑. ความผิดฐาน... มีโทษจำคุก... โดยที่...

๓๒. ความผิดฐาน... มีโทษจำคุก... โดยที่...

๓๓. ความผิดฐาน... มีโทษจำคุก... โดยที่...

๓๔. ความผิดฐาน... มีโทษจำคุก... โดยที่...

๓๕. ความผิดฐาน... มีโทษจำคุก... โดยที่...

๓๖. ความผิดฐาน... มีโทษจำคุก... โดยที่...

๓๗. ความผิดฐาน... มีโทษจำคุก... โดยที่...

๓๘. ความผิดฐาน... มีโทษจำคุก... โดยที่...

๓๙. ความผิดฐาน... มีโทษจำคุก... โดยที่...

๔๐. ความผิดฐาน... มีโทษจำคุก... โดยที่...

๔๑. ความผิดฐาน... มีโทษจำคุก... โดยที่...

๔๒. ความผิดฐาน... มีโทษจำคุก... โดยที่...

๔๓. ความผิดฐาน... มีโทษจำคุก... โดยที่...

ภาคผนวก ค

รายชื่อผู้แสดงละครแก่บัณฑิตวิทยาลัยกรุงเทพมหานคร

คณะไทยคีรี ประกอบด้วยผู้แสดงทั้งสิ้น 12 คน ได้แก่

1. นายสุทิน ม่วงคง	-	ระนาดเอก
2. นายทองหล่อ ดนตรี	-	ฆ้องวง
3. น.ส.สุรีย์ ยังเขียวสด	-	ตะโพน
4. นางศรีนวล ยังเขียวสด	-	กลองทัด
5. นายอึ้ง เรืองสม	-	ฉิ่ง-ฉาบ
6. น.ส.โสภา แก้วนิยม	-	คนบอกบท
7. นางสาว มังกรคุณที	-	เสนา
8. นางภาสิดิ์ สุทรศิลป์	-	เสนา
9. นางเอี่ยมเดือน วิเศษสุด	-	นระ
10. นางกาหลง นฤนัย	-	นระ
11. น.ส.นฤมล ยังเขียวสด	-	นาง
12. นางจรินทร์ โปธิ์ทอง	-	นาง

คณะดาหัวน ประกอบด้วยผู้แสดงทั้งสิ้น 15 คน ได้แก่

1. นายสมบูรณ์ ทรันย์รังสี - ระนาดเอก
2. นายไปรย สุนทรศิลป์ - ข้องวง
3. นายชม มาหมายโชค - กลองทัด
4. น.ส.เนตตา ศรีเนตร - ตะโพน
5. นายต่อ ทรันย์รังสี - ฉิ่ง/ฉาบ
6. นายวัชรินทร์ หัตถิ - คณบองบท
7. นายเสน่ห์ แก้วนิยม - เสนา
8. นายเอกชัย ทรันย์รังสี - เสนา
9. นายสมบูรณ์ ศรีอนันต์ - พระ
10. นายกาหลง นุสบัน - พระ
11. นางสาวร่าย ขำเจริญพร - นาง
12. นางน้ำฝน แสงแก้ว - นาง
13. นางน้ำผึ้ง แสงแก้ว - นาง
14. นางน้ำค้าง แสงแก้ว - นาง
15. นางวารุณี นุสบัน - นาง

คณะวันดีนาฏศิลป์ ประกอบด้วยผู้แสดงทั้งสิ้น 15 คน ได้แก่

1. นายมนตรี โหมตเหริยม - ระนาดเอก
2. นายอรุณ โหมตเหริยม - ข้องวง
3. น.ส.พรมเมศ เรืองนนท์ - ตะโพน
4. นางวันดี สมสาย - ฉิ่ง, ฉาบ
5. นายสมนึก นีรณวงษ์ - กลองทัด

6. นายเล็ก เรืองนนท์	-	ปัทมา
7. นางสมเนตร ปันตรียะ	-	คนบอบท
8. นายประสงค์ คำโมรา	-	เสนา
9. นางสุภาภรณ์ โหมตเหริยม	-	พระ
10. นางดวงหทัย โหมตเหริยม	-	พระ
11. นางพรศรี เรืองนนท์	-	นาง
12. นางสุนัตรา เรืองนนท์	-	นาง
13. นางศรีสะอาด กลีบบัว	-	นาง
14. นางอำภา ปิ่นเกต	-	นางเสณี
15. นายเพิ่ม เรืองนนท์	-	เสนา - ตลก

คณะนางเยาว์นาฏศิลป์ ประกอบด้วยผู้แสดงทั้งสิ้น 21 คน ได้แก่

1. นายสุชาติ คล้ายจินดา	-	ระนาดเอก
2. นายเดชา วิบูลย์ชาติ	-	ฆ้องวง
3. นายสุวิทย์ อ่อนสุนทร	-	ตะโพน
4. นายคเชน แจ่มดวง	-	กลองทัด
5. นายฉัตร คล้ายจินดา	-	ฉิ่ง
6. นายปฐม ทองอินทร์	-	คนบอบท
7. นายสวัสดิ์ นิวโหมต	-	เสนา
8. นายทรงชัย ขำเจริญพร	-	เสนา
9. นางนางเยาว์ ตรีชัยยุทธ	-	พระ
10. น.ล.สุรางศรี นิมทรนัย	-	พระ
11. นางมลทิพย์ ทรนัยศิริ	-	พระ
12. น.ล.สะอาด จันทรสุข	-	พระ

13. น.ส.สมจิตร ทองอินทร์ - พระ
14. น.ส.นาขวัญ พูลผล - นาง
15. น.ส.อุบล พูลผล - นาง
16. นางสาวชล ขำเจริญพร - นาง
17. นางสาว อ่อนสุนทร - นาง
18. น.ส.กาญจนา มณีทิพย์ - นาง
19. น.ส.สศิตา หังสยศุตร - นาง
20. น.ส.สุนิสา อ่อนสุนทร - นาง

ภาคผนวก ง

ตัวอย่างบทซัดไหว้ครูที่พิมพ์ที่ศาลหลักเมืองกรุงเทพฯ

บทซัดไหว้ครูคณะดาหลวง 14 สิงหาคม 2536 โดย วชิรินทร์ หัตถ์

คุณเอยคุณครู	เหมือนผั่งแม่น้ำระคงคา
ลูกน้อยจะวัดขึ้นมาล้างหน้า	สักหน่อยหนึ่งสักก็ได้แล้ว
เล่นโทนรำโทนให้สำปรากฏ	ให้ลูกมียศมีแถว
นอหายเจ็บไข้สบายเสียแล้ว	อย่าได้มีภัยอันตราย
ศัตรูหมู่ร้ายอย่าได้เบียดเบียน	ต้นไม้ม่าเปลี่ยนเป็นปลายไม้
รักเจ้าเอยขอไหว้	อิศวรนายณ์จะไหว้ไป
ลูกจะไหว้จันทร์แจ่งส่องแสงได้	เงินจบหลบไปในโลรณี
ไหว้พระอินทร์พระพรหมพระยมพระกานี	อยู่ไม่ได้นานลงมาหมด
ให้ท้าวอินทร์โทโนโลรณี	ต่ำได้ไหว้หมดในวันนี้
รักเจ้าเอยขอไหว้	คุณโถมหาโยคี
ลูกจะไหว้พระอาทิตย์ผู้เรืองฤทธิ	ไหว้นางธรณีในแดนแสน
มีคุณแก่ลูกเป็นหนักหนา	กายามาลงเป็นแก่น
ฝูงคนเหยียบเดินนับหมื่นแสน	ไม่เคยออกไปแคลงไม่หวั่นไหว
ขอธรรมขอเสียงให้ลูกดังก้อง	เหมือนฆ้องชาวหล่อใหม่
ขอสรรณขอเสียงให้เกรียงไกร	ดังเสียงสะท้อนในนารา

- โทน -

เวลาสายแล้วก็มาอยู่ไรๆ
 ผุงเทพกีนรบินร้อนไป
 เวลาปานฉะนี้ จะชมเจ้า
 เจ้าสาริกาหน้าใสสุดใจของเพื่อน
 รักเจ้าเอยรวมระวี
 พี่เป็นทุกข์ยกเข็ญมิได้เกินหน้าน้อง
 ว่าน้องเอยรอรอง
 ปราณี้มีคุณกับพี่ชายนัก
 ว่าน้องเอยรอรอง
 พี่อยู่ด้วยไม่ได้ต้องลาเจ้าไป

เวลาสายแล้วก็มาอยู่ไรๆ
 เวลาเวลี่ยอย่าได้เลื่อน
 นรูงนี้เข้าจะได้ชมแต่งเดือน
 เหมือนเรียมมานลัดกับหม่อมน้อง
 นับแต่วันนี้จะไกลน้อง
 กรรมวิบากจากน้องไปทิ้งรัก
 แสนเสียดายลำเภาทองทั้งสองหลัก
 ว่าลำเหน้อยเมื่อยหนักนักอาศัย
 ทุกข์มาแล้วจะร้องไปหาใคร
 ลานवलลาไยแม่น้องอา

บทซัดไหว้ครุฑเขดาหวัน 14 สิงหาคม 2536 โดย วชิรินทร์ หัตถิ

นำเอยนำรัก
 รักนางเนื้อเกลี้ยงเลี้ยงกลม
 หลายวันมาแล้วพระพี่มิได้เล่น
 รักเจ้าเอยแสนเสียดาย
 จะชมเจ้าเล่นวันเดียวเท่านั้น
 เจ้าสาริกาไปงามปลอด
 เจ้าสาริกาแม่ นางเนื้อเกลี้ยง
 ถึงแดดจะออกมิให้จัด
 จะเลี้ยงเจ้าไว้ในกรงทอง

นำรักปานฉะนี้ก็น่าชม
 แต่งคารมไม่เคยเห็น
 นานแล้วไม่เห็นเจ้าโนริ
 ดอกไม้มาบานในมือนี้
 รุ่งเข้าคงจะลาเจ้าไปเวียง
 จะรอดมาฝั่งแต่น้ำเสียง
 จะเลี้ยงเจ้าไว้ในกรงทอง
 ลมพระนายชายนัดมิให้ต้อง
 รักน้องเจ้าสาริกา

- โทน -

ตัวเรียม

ว่าตัวเรียมเรียนเป็นมโนห์รา
 นี้จะชกใบหลังให้ตั้งหน้า
 ว่านาวาเจ้าเอ๋ยไม่เคยลม
 ว่าพี่ชายสงสารมาหน้าवलๆ
 ลมพระนายชายนัดมารำเพย
 ว่าพี่ชายเล่นเรือเบือเสียดจริง
 ว่าตัวพี่เปรียบเสมือนรำเกตรา
 พี่ชายบากหน้าเข้ามาหาแล้ว
 น้องจะรักกับพี่รักให้นานๆ
 นี้จะอ้อนวอนเจ้าแหละสักเท่าใด
 ลมพระนายชายนัดมารำเพย

ความยากใครจะเทียมเรียมเลยหนา

เหมือนดั่งนาวาโต้คลื่นลม
 จะลอยลำนาวามาสู่สม
 มาลุ่มจมเสียแล้วไม่รู้เลย
 อยู่หลังนั่งครวญอยู่เบยเบย
 ว่านาวาเจ้าเอ๋ยเคยตลิ่ง
 เป็นชายชกแล้วหญิงไปเสียดจริงแล้ว
 ตัวของน้องยาเหมือนเกาะแก้ว
 นึกว่าเกาะแก้วได้อาศัย
 ไม่รักก็ตามแต่เข้าใจ
 จะก้มหน้าลงไว้ไม่เจยเลย
 จะให้พี่ทำกระไรเลยแม้น้องอา

บทחדไหว้ครุคุณเดาหวาน 15 สิงหาคม 2536 (ชุดที่ 2) โดยวัชรินทร์ หัตถิ

* รำชุดเสร็จ กลับมานั่งที่เตียง เพื่อร้องชุดชุดที่ 2 ต่อไป

- โทน -

เวลม	สายลมชอบยามพระเวลา
แต่งองค์แล้วก็ทรงผ้าภูษา	เสด็จลงมาในโรงพระบรรจง
จะไหว้พระอัสติอย่ามีภัย	อันตรายสิ่งใดอย่าจำง
ลูกจะไหว้เทพเจ้าทั่วดาวแดนดง	คัมคามาส่งในโรงรำ
บุญครูลูกจะอยู่เหนือเกล้า	ปกคลุมข้าพเจ้าทุกเข้าคำ
ลูกเปรียบเสมือนเด็กอ่อนเฟิงจะสอนรำ	เป็นคนเจ้ากรรมได้ทำมา
ลูกหมายห้องมาเล่นอยู่ในที่นี้	จงเมตตาปราณีลูกบ้างลา
ลูกเป็นคนซิดนลัดบ้านเมืองมา	เอ็นดูตัวข้าอย่าไยโน

บทחדไหว้ครุคุณนางเยาว์นาฏศิลป์ 21 สิงหาคม 2536 โดย มลทิพย์ ทรนย์ศิริ

คุณเอยคุณครูเอย	เหมือนยังฝังแม่น้ำพระคงคา
สิ้นๆ แห้งแล้วก็ไหลมา	ยังไม่รู้สิ้นไม่รู้สุด
สิบปีงลูกหนอจะขอตำเนิน	สรรเสริญพระคุณพระนพท

	จำดีลาเสียแล้วให้บริสุทธิ	ไหว้พระเสียแล้วลูกสวดมนต์	
(ช่วงที่ 1)	รักเอยสอนด้วย	อย่างเรากระชวยสอนงา	
	ครูสอนให้นั่งผ้า	ครูสอนให้ทรงกำไล	
	ครูสอนทองชฎาน้อย	สอดสร้อยเป็นพวงมาลัย	
	ครูสอนให้ทองคำไล	เหล่าแขนซ้ายแขนขวา	
	จะกระตือรือมาแขนซ้าย	ตีราคาได้ท่า เวลา	
	จะกระตือรือเอียงแขนขวา	ตีราคาได้ 5 ตำลึงทอง	
	ตื่นเราก็เหยียบเอาหนัก	สองมือก็ชกกิ่งอ	
	จะหาไหนได้เหมือนน้อง	รูปทองดั่งเทพดา	
(ช่วงที่ 2)	รักเอยสอนรำ	ครูสอนเจ้าเอยให้รำ	ครูสอนให้รำสิบสองท่า
	วาดไว้ใสอก	กนกเป็นแผ่น	กนกเป็นแผ่นพาลา
	จะมายกสูงเสมอหน้า	เป็นช่อเจ้าเอยระย้า	เป็นช่อระย้าพวงดอกไม้
	ปลดปลงเจ้าเอยลงไหว้	ครูสอนเจ้าเอย	ครูสอนให้รำแต่เพียงบำ
	ครูสอนให้รำ	ครูสอนเจ้าเอยให้รำ	ครูสอนให้รำเป็นโคมเวียน
	น้องเอยเป็นโคมเวียน	อย่างเรากระเขียน	อย่างเรากระเขียนพาดताल
(ช่วงที่ 3)	รูปนั้นงนุช	พระนุชเจ้าห้ามมาร	
	รูปนี้แม่งคราญ (แม่นี้งคราญ)	พระเจ้าห้ามสุนทร	
	รำร่อนสูงสุดนภาครุร่อนมา	ครุมาแลเห็นนาคครุราชปีกกล้า	
	นี้แหละรูปครุทนต์นาคาคา	ลุดลวยนาคได้เหาะพาไปเวหา	
	จะปั้นเป็นรูปหนูมาน	ทะยานไปเพาลงมา	
	ปั้นเป็นรูปเทวดา	เหาะขึ้นอาชาจักรถ	
	รูปพระดาบส	สีลาจะเข้าองค์ชม	
	มาเอยมานั่งจงกลม	นารายณ์จะนำเอาศรชัย	
	นารายณ์จะนำ		

บทชุดไหว้ครูคณะนางเยว่นาวาศิลป์ 10 พฤศจิกายน 2536 โดย จริญญาลักษณ์ ทองแสนดี

คุณเอ๋ยคุณครู	เหมือนผึ้งแม่น้ำพระคงคา
ลูกน้อยจะวิตขึ้นมาล้างหน้า	สักหน่อยหนึ่งสักก็ได้แล้ว
เล่นไหนรำไหนให้สำปรากฏ	ให้ลูกมียศมีแถว
อย่าให้เจ็บไข้สหายเสียแล้ว	อย่าให้มีภัยอันตราย
ศัตรูหม่ำร้ายอย่าได้มาเบียดเบียน	ต้นไม้มาเปลี่ยนเป็นปลายไม้
รักเจ้าเอ๋ยขอไหว้	อิศวนารายณ์จะไหว้ไป
จะไหว้จันทร์แจ่มที่ส่องแสงใส	ที่ตกหลบไปในโลรณี
ไหว้พระอินทร์พระนรทรมและองค์พระยมพระกาฬ	อยู่ไม่ได้นางลงมาหมด
ไหว้พระอินทร์นรทรมที่ในโลรณี	ตั้งใจไหว้หมดในวันนี้
รักเจ้าเอ๋ยขอไหว้	คุณไฉรมหาโยคี
ลูกจะไหว้พระอาทิตย์ผู้เรืองฤทธิ	ไหว้นางธรณีทั้งแผ่นดิน
มีคุณแก่ลูกลูกนักษณา	กายามารยะเป็นแทน
ถูกคนเหยียบเต้านับหมื่นนับแสน	ไม่เคยลือบไม่แดงไม่หวั่นไหว
ขอให้สรรพลีลังให้ลูกตั้งกอง	ตั้งบ้องชวาหล่อใหม่
ขอให้สรรพลีลังให้ลูกเกรียงไกร	ตั้งไปในท้องฮารา

- โทน -

ตัวนี้ชาตรี	เหมือนนกสาริกา
ไม่มีคืบมาเที่ยวบินหา	ตัวนี้เที่ยวมาในพงนี้
เป็นชะตาอาภันให้อับหมอง	ไว้ค้อยู่ครองหมองศรี
เลือดลอดเสาะหาแม่นารี	น้องรักปักชิ่งไม่พบนวล

แต่ระห้อยสร้อยเกล้าเข้ายวนจิต
 ทนฝนฟ้ามาหาวล
 ฟ้าได้ยินนกกตมาทท้อ
 ฟ้าได้ยินเสียงฟ้ามาทสลาย

เข้าค้ำรำคิดไม่เรรวน
 ไม่ประสมขบขลเหมือนใจหาย
 ใดคิ่งถึงน้องไม่รู้วาย
 ใจละห้อยไม่วายคิดถึงนาง

บทחדไหว้ครุคณะไทยคีรี 28 สิงหาคม 2536 โดย รจรินทร์ โน้ตทอง

คุณเอยคุณครู
 ลื่นๆ จะแห้งแล้วก็ไหลมา
 ลีบนิ้วลกจะยกขึ้นตำเนิน
 จำศีลเสียแล้วให้บริสุทธิ์
 จะไหว้พระพุทธรูปพระธรรมพระเจ้า
 เล่นที่ไหนขอให้ตีมิคนรัก
 ยกขึ้นไว้ใส่แล้วยกไว้ใส่ผม
 รักเจ้าเอยขอไหว้
 ขอศักดิ์สิทธิ์ขอเสียงให้ลูกเสียงดี
 กลางคืนลูกจะไหว้พระจันทร์เจ้า
 บทบาทนลาตหลังลูกยังร้องผิด
 จะขอไปด้วยอีกทั้งพระบรรจง
 บทบาทนลาตหลังลูกขอไหว้
 ขอศักดิ์สิทธิ์ขอเสียงให้ลูกดังก้อง
 ขอศักดิ์สิทธิ์ขอเสียงให้ลูกเกรียงไกร

แม่ฝั่งแม่น้ำคงคา
 ยังไม่รู้สิ้นรู้สุด
 สรรเสริญพระคุณพระพุทธรูป
 ไหว้พระเสียแล้วจะสวดมนต์
 ยกไว้ใส่เกล้าใส่ถอก
 หยุดนักให้ตีมิคนชม
 ถวายบังคมทุกราตรี
 คุณไพรมหาโยคี
 จะร้องจะรำให้จับจิต
 เข้าๆ จะไหว้พระอาทิตย์
 อีกหน่อยจะขอสมา
 ละสมไปด้วยพระปัญญา
 ปัญญาลูกมาเป็นแม่น้ำไหล
 ดังฆ้องฆวาล่อใหม่
 ดังไปในห้องธारा

- โทน -

สาริกาเอเยเจ้าพ่อ	ตัวนี่เหมือนนกสาริกา
ไม่มีคืบมาเที่ยวบินหา	ตัวเดียวเที่ยวมาในงนี่
ดวงชะตาอาภัพให้อับหมอง	ไร้คู่อยู่ครองหมองศรี
เส็ดลอดเสาะหาแม่่นารี	น้องรักปักขีไม่พบบวล
แต่ละห้อยสร้อยเคร้าเข้ายวนจิต	เข้าค้ำรำคิดไม่เรรวน
ทนฝนทนฟ้ามาหาบวล	ไม่ประสบพบบวลเหมือนใจหมาย
พี่ไต้ยีนนกกดมาทต้อ	ใจคึงถึงน้องไม่รู้วาย
ไต้ยีนเสียงฟ้ามาขนาดลาย	ใจละห้อยไม่วายคิดถึงนาง

บทชุดไหว้ครูคณะไทยคีรี 15 ธันวาคม 2536 โดย รจรินทร์ โนธิทอง

คุณเอเยคุณครูเอเย	เหมือนยังฝังแม่น้ำนระคงคา
สิ้นๆ แห้งแล้วก็ไหลมา	ยังไม่รู้สิ้นไม่รู้สจ
สิบนิ้วลนออกจะยอตำ เนิน	สรร เสริญพระคุณนระนพทศ
จำต๊ลาเสียแล้วให้บริสทธิ	ไหว้นระเสียแล้วลนกวตมนต์
(ท่อนแรก) สอนเอเยสอนรวย	อย่างเรากระชวยสอนงา
ครูสอนให้นุ่งผ้า	ครูสอนให้ทรงกำไล
ครูสอนทองชฎาน้อย	อย่างเราสอดสร้อยพวงมาลัย
ครูสอนให้ทรงกำไล	อีกทั้งแขนซ้ายและแขนขวา
อย่างเรากระต็องเขื่องแขน	ตีราคาได้ท่าพาลา
อย่างเรากระต็องแขนของ	ตีราคาได้ห้าตำลึงทอง

ดินเราก็ก่เหยียบเอาหนัก
จะหาไหนงามเหมือนน้อง

สองมือก็ชักเอาสายทอง
รูปทองเหมือนดั่งเทวดา

(โทนชาตรี)

(ช่วงที่2) สอนเอยสอนรัก	ครูสอนข้ารำแต่เพียงบำ
ปลดปลงๆ ลงมา	ครูให้ข้ารำแต่เพียงนก
วาดไว้ๆ ใส่ออก	กนกเป็นแผ่นผา
ยกสูงๆ เสมอหน้า	เป็นช่อระย้าวงดอกไม้
ปลดปลงๆ ลงมาได้	ครูให้ข้ารำเป็นโคมเวียน
กนกๆ กระเชียน	อย่างเราเจ้าเอยกระเชียน
อย่างเรากระเชียนผาดताल	
ฉนั้นๆ เหวยนุช	พระนุชเจ้าที่ห้ามมาร
ฉนั้นๆ นางคราญ	คือองค์นารายณ์เข้ามสมุทร
รำรินสูงสุดนภาครุฑร่อนมา	ครุฑก็แลเห็นนาคครุฑก็ลากปีกหาง
นี่แหละรูปครุฑดูเอาขนาดนาคา	ฉวยดูขนาดไฉนไฉนเวหา

(โทนชาตรี)

จะแกะเป็นรูปหนุมาน	ทะยานไปเฝ้าเจ้าลางกา
เป็นรูปเป็นรูปเทวา	ขึ้นชื่อราชาจักรถ
ฤทธิฤทธิดาบส	ลีลาจะเข้าพระอาศรม
มานั่งมานั่งจงกลม	คือองค์นารายณ์จะนำวศร
ฉนั้นฉนั้นบวร	นารายณ์จะคว้างเอาศรชัย

บทชุดไหว้ครุคุณะวันเดือนกุศโลป 4 กันยายน 2536

คุณเอยคุณเศรษฐ์	เหมือนฝั่งแม่น้ำนระคงคา
สิ้นๆ จะแห้งแล้งก็ไหลมา	ยังไม่วุ่นวาย
สิ้นนิ้วลูกจะยกๆ ขึ้นบังคม	สรรเสริญพระคุณพระพุทธร
จำศีลเสียแล้วให้บริสุทธิ์	ไหว้พระเสียแล้วจะสวดมนต์
จะไหว้พระพุทธรูปพระธรรมพระเจ้า	ยกไว้ใส่เกล้าใส่อก
เล่นไปให้ดีขอให้มีความสุข	หยุดพักให้ดีมีความสุข
ยกไว้ใส่เกล้ายกไว้ใส่ผม	ถวายบังคมทูลกราทรี
รักเจ้าเอยขอไหว้	คุณไพรมหาโยคี
ขอท่นขอเสียดให้ลูกเสียดดี	จะร้องจะรำให้จับจิต
กลางคืนลูกจะไหว้องค์พระจันทร์เจ้า	เข้าๆ จะไหว้พระอาทิตย์
บทบาทนลาตณลิ่งลูกก็ยั้งร้องผิด	อีกหน่อยจะขอสมา
จะขอไปด้วยอีกทั้งพระบรรจง	ละสมไปด้วยพระปัญญา
บทบาทนลาตณลิ่งลูกขอไหว้	ปัญญาลูกมาเป็นน้ำไหล
ขอท่นขอเสียดให้ลูกก้องเกียง	เหมือนฆ้องชวาหล่อใหม่
ขอท่นขอเสียดให้ลูกเกรียงไกร	ก้องไปดังห้องทารา

- โทน -

ตัวนี้	เหมือนนกสาริกา
ไม่มีคูบินมาเที่ยวบินหา	ตัวเดียวเที่ยวมาในพงพี
ดวงชะตาอาภัพให้อับหมอง	ไร้คู่อยู่ครองหมองศรี
เลือดลือดเสาะหาแม่นางนารี	น้องรักปักซิไม่พบตัว
แต่ละห้อยสร้อยเกล้าเข้ายวนจิต	เข้าค้ำรำคิดไม่เรรวน

ทนฝนฟ้าเทียวหาหน้าवल

พี่ได้ยืนนกกดมาทต้อ

.....มาร้องเรียกหา

ใจพี่.....ไปถึงนาง

.....

ใคร่ประสบพบवलเหมือนใจหมาย

ใจคนึงถึงน้องไม่รู้วาย

.....

ใจลำเอียง.....

.....

ประวัติผู้วิจัย

นางสาวมาลีณี งามวงศ์วาน เกิดเมื่อวันที่ 17 มีนาคม พุทธศักราช 2513 บ้านเลขที่ 82 หมู่ 3 ตำบลบางหญ้าแพรก อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ สำเร็จการศึกษา ศิลปกรรมศาสตรบัณฑิต สาขานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์ (เกียรตินิยมอันดับสอง) จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปีการศึกษา 2534 และเข้าศึกษาต่อในหลักสูตรศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขานาฏศิลป์ไทย ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ.2537 ปัจจุบันรับราชการในตำแหน่งอาจารย์ประจำภาควิชานาฏศิลป์ ศึกษาศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย